

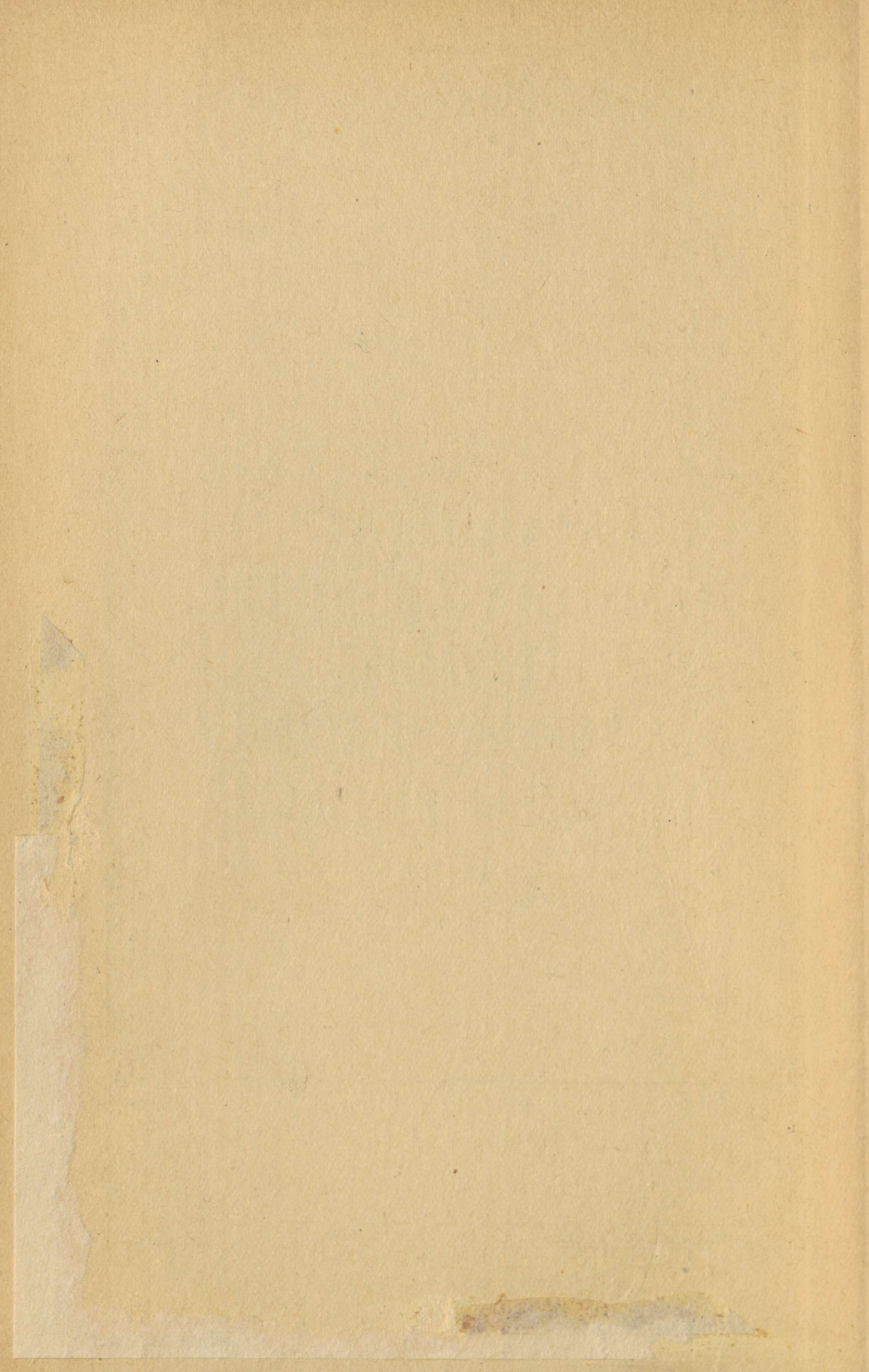
**EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE
TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING**

**AJALOOEADUSTE KANDIDAAT
S. ZABRODSKAJA**

**EESTIMAA
KOMMUNISTLIK PARTEI
FAŠISTLIKU DIKTATUURI
KUKUTAMISE
JA NÕUKOGUDE VÕIMU
TAASTAMISE AJAJÄRGUL**

Nr. 15 (175)

**EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1954**

A-1734611
EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE
LEVITAMISE ÜHING

AJALOO TEADUSTE KANDIDAAT
S. ZABRODSKAJA

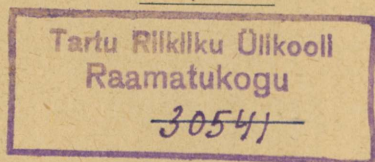
EESTIMAA
KOMMUNISTLIK PARTEI
FAŠISTLIKU DIKTATUURI
KUKUTAMISE
JA NÕUKOGUDE VÕIMU
TAASTAMISE AJAJÄRGUL

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS o TALLINN 1954

SISUKORD

<i>Sissejuhatus</i>	3
1. Kodanlik diktatuur Eestis. Töörahva võitlus kommunistliku partei juhtimisel kodanluse võimu kukutamise eest	5
2. Teise maailmasõja algus ja NSV Liidu võitlus rahu eest. «Idarinde» loomine tulevase Saksa agressiooni vastu. Eesti majanduslik ja poliitiline olukord. Fašistliku valitsuse poliitika. NSV Liidu ja Eesti vastastikuse abistamise pakt ja selle tähendus. Eesti valitsevate ringkondade Nõukogude-vastane poliitika. Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuse aktiviseerumine. Revolutsioonilise situatsiooni tekkimine	11
3. Rahvademokraatlik revolutsioon 21. juunil 1940. a. EKP — revolutsiooni juht. Kommunistliku partei tegevus pärast 21. juunit. Võitlus nõukogude võimu eest. Nõukogude võimu taastamine Eestis. Riigivolikogu ajaloolised otsused	20

2
~~N~~

228756

SISSEJUHATUS

1940. aasta oli eesti rahva ja Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloos murranguaastaks.

Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel ja Nõukogude Liidu rahvaste ning Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei vennaliku abiga kukutas eesti tööliklass liidus töötava talurahvaga kodanluse võimu ja taastas nõukogude võimu.

Avanes uus hiilgav lehekülg eesti rahva ajaloos. Eesti rahvas oli hävitanud igaveseks kapitalistliku orjuse ja liitunud Nõukogude Liidu rahvaste sõbraliku perega, kes ehitab edukalt kommunismi.

Nõukogude võim kehtestati esmakordselt Eestis 1917. aastal Venemaal toimunud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena. Tollal kukutasid töölised ja töötavad talupojad, keda juhtis VSDT(b)P üks väesalkadest — Eestimaa bolševistlik organisatsioon, revolutsioonilise Petrogradi eeskujul, vene tööliste, soldatite ja madruste abiga Eestis kodanluse ja mõisnike võimu ning kehtestasid proletaariaadi diktatuuri. Tööliklass ja töötavad talupojad võtsid enda kätte vabrikud, tehased, transpordi, pangad ja maa ning kehtestasid oma, nõukogude võimu. Eesti rahvas saavutas nagu kõik teised Venemaa rahvad vabaduse, võrdõiguslikkuse, rahvusliku sõltumatuse.

Kuid nõukogude võim ei püsinud seekord Eestis kaua. Eestimaa okupeeriti 1918. a. veebruaris imperialistliku Saksamaa vägede poolt. Eesti kodanluse ja nende sabarakude — menševike ja esseeride toetusel hävitasid okupandid kõik töörahva saavutused ja panid maksma metsiku ekspluateerimisrežiimi, julma poliitilise ja rahvusliku rõhumise režiimi.

Sel ajajärgul jätkasid bolševikud, kes olid läinud põranda alla, tööliste ja töötava talurahva organiseerimist võitluseks nõukogude võimu taastamise eest.

1918. a. novembris sai Saksa imperialism sõjas lüüa ja Saksamaal puhkes revolutsioon.

Algas saksa okupantide väljakihutamine nende poolt okupeeritud territooriumidelt, sealhulgas ka Eestist. Eesti linnades ja külades hakati taastama nõukogude võimu.

Kuid eesti kodanlus ja tema truud kannupoisid — menševikud ja esseerid — panid toime uue rahvusliku reetmise. Nad müüsid Eesti maha Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistidele.

Ameerika-Inglise imperialism, kes püüdis Baltimaadest teha platsdarmi sõjaks Nõukogude Venemaa vastu ja muuta need oma asumaaks, saatis eesti kodanlusele appi suured jõud. Eesti töölisklass sai ajutišelt lüüa. Nõukogude võim hävitati ja Eestis pandi maksma verine kodanluse diktatuur. Rahvusvaheline olukord kujunes eesti töölisklassile tollal ebasoodsaks. Tervelt kaheks aastakümneks lahutati Eesti Nõukogude Venemaast. Eesti rahvas kaotas oma rahvusliku sõltumatuse, maa orjastati imperialistlike riikide poolt.

Kogu eesti kodanluse ja välismaise imperialismi võimu perioodil jätkas töölisklass kommunistliku partei juhtimisel väsimatult võitlust nõukogude võimu taastamise eest ja seda võitlust krooniski võit 1940. aastal.

1. Kodanlik diktatuur Eestis. Tööraha võitlus kommunistliku partei juhtimisel kodanluse võimu kukutamise eest

Üle kahekümne aasta ekspluateeris kodanlus halastamatult eesti töötavat rahvast, laostas rahvamajandust, takistas kultuuri arenemist. Olles astunud Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Saksamaa imperialismi teenistusse ning kartes sotsialismimaa mõju, vähendas eesti kodanlus kaubavahetust Nõukogude Liiduga miinimumini ja kaotas sellega parima turu oma kaupade müügiks ning toorainete saamiseks.

Välismaise kapitali peremehetsemise tagajärjel hakkas suurtööstus Eestis kiratsema. Hinnalised seadmed müüdi vanametallina välismaale. Metallitöötlemise tööstus läks masinate tootmiselt üle masinate ja seadmete remontimisele. Arenes peamiselt tarbeesemete tootmine, tööstusettevõtted killustati.

1934. aastal töötas Eestis suurtööstuses kaks korda vähem ja metallitöötlemise tööstuses koguni viis korda vähem töölisi kui 1917. aastal.

Nõukogude Liiduga majanduslike sidemete katkestamine mõjus äärmiselt kahjulikult Eesti sadamate läbikäigule. Nii langes Tallinna sadama kaubakäive 12 miljonilt tonnilt 1912. aastal poole miljoni tonnini 1925. aastal. Kasvas tööpuudus, tööliklassi ekspluateeriti halastamatult.

Eesti muutus järjest rohkem agrarimaaks. Töötava talurahva ja sulaste elujärg oli samuti väga raske. Kodanliku maareformi tulemusena läksid mõisamaad kulakute kätte. Ligikaudu pool kogu maast kuulus kulakutele, kuna maata ja vähese maaga talupoegadel, kelle majandid moodustasid 39% kõigist majanditest, oli ainult 9,7% maast. Keskmiselt oli ühel kulaku majandil 10 korda rohkem maad kui kehvi-ku-keskmiku majandil. Peaaegu kogu põllumajanduslik inventar, suurem osa hobuseid ja veiseid oli kulakute käes. Ühe viiendiku maaelanikkonnast moodustasid sulased, kellel ei olnud üldse maad.

Eesti töötav talurahvas ägas ränga võlakoorma all. 1940. aastaks oli talurahva üldine võlasumma 150 miljonit krooni.

Eesti muutus põllumajanduslikku toorainet tootvaks imperialistlike lääneriikide ripatsiks. Põllumajandus sõltus maailmaturu kapriisidest. Põllumajandussaadustega kauplemisest saadud kasumid läksid monopolistlike ekspordikom-

paniide ja kulakute kätte. Kesk- ja kehvatalurahvas laostus, suur hulk talumajandeid sattus oksjonihaaMRI alla. Raisati riigi raha, mis läks toetuste, laenude ja preemiate näol suurkapitalistide, kaupmeeste ja rahameeste tasku. Kuigi elanikkonda koormati suurte maksudega, kasvasid riigivõlad pidevalt. Kapitalimahutused rahvamajandusse olid tühised. Kapitalistid said iga aasta üle 20 miljoni krooni kasumit, kuid mahutasid sellest rahvamajandusse ainult väikese osa, ja sedagi peamiselt majade ehitamise ja kaubalaevade ekspuaterimisse. Suurem osa kasumist kulutati luksusesemetele ja veeti välismaale ning hoiustati välismaa pankades.

Iga aastaga suurenes Eesti majanduslik sõltumus väliskapitalist. Välismaistele kapitalistidele kuulus Eestis üle poole suurtest ja keskmistest tööstusettevõtetest (150-st 77), nende käes oli üle 60% hulgikaubandusest ja 40% jaekaubandusest.

Eesti välisvõlg Ameerika Ühendriikidele, Inglismaale ja teistele maadele moodustas 1940. aastaks 186 miljonit krooni. Välismaised ja eesti kapitalistid said eesti töörahva riisumisest ja laostamisest maksimaalseid kasumeid.

Töötajate metsiku ekspuaterimisega käis kaasas ränk poliitiline rõhumine.

Kakskümmend aastat kestnud kodanliku diktatuuri ajal valitses Eestis jõhker politseiterror, lokkas natsionalism, rahvusvähemuste rõhumine, kommunistliku liikumise ja vähimagi rahulolematuseavalduse metsik jälitamine.

Eriti väljakannatamatuks muutus see ike alates 1934. aastast, mil Eestis kehtestati fašistlik diktatuur.

Eesti ja välismaa kapitalistide röövmajandamine, majanduslik ja poliitiline surve, mille all kannatasid elanikkonna laiad hulgad, tekitasid massides sügavat meelepaha.

Eesti töötav rahvas ei unustanud, mida oli talle andnud nõukogude võim. Kahekümne aasta kestel ei katkestanud töölikklass võitlust nõukogude võimu taastamise eest. Selle võitluse innustajaks ja organiseerijaks oli Eestimaa Kommunistlik Partei. Seda võitlust peeti äärmiselt rasketes tingimustes. Kommunistlik partei oli keelu all, sellesse parteisse kuulumise eest karistati kui raske kuriteo eest. Kommunistide vastu võeti tarvitusele kõik võitlusvahendid: politsei ja kohtud, vanglad ja sunnitöö, mahalaskmised kohtuotsuse põhjal ja lihtsalt nurga tagant, provokaatorite tegevus ja valelik laimupropaganda. Teostades rahvusliku tagakiusamise ja elajaliku šovinismi poliitikat, kasutades ära

mitmet liiki sotsialistide reetlikku tegevust, pani kodanlus kõik vahendid mängu selleks, et kähgistada, hävitada kommunistlikku parteid. Kuid kommunistide partei elas ja pidas väsimatult võitlust nõukogude võimu taastamise eest.

Juba Eestimaa KP I kongressi poolt vastuvõetud programmiteesides seati partei ülesandeks: «Et kurnamissüsteemi kaotada, peab seega revolutsiooniline proletariaat kukutama eelkõige kodanlise valitsuse, purustama kodanlise riigikorra ja võimu töörahva kätte võtma.»¹

Sellest programmist lähtudes tegi kommunistlik partei agitatsiooni- ja organiseerimistööd tööliste, töötava talurahva ja töötava intelligentsi hulgas, töötas ametiühingutes, haigekassades, kultuurhariduslikes ühingutes ja ringides, kooperatiivides ja teistes organisatsioonides, igal pool, kus olid töörahva hulgad, tõmmates neid enda poole. Partei lähtus sellest, et otsustav osa revolutsioonis kuulub rahvahulkadele, seepärast võitles ta visalt selle eest, et laiendada ja tugevdada oma sidemeid rahvahulkadega, kõvendada tööliklassi liitu talurahvaga.

Kommunistlik partei kasvatas töötajaid proletaarse internationalismi vaimus, kasvatas neis palavat armastust kogu maailma töörahva kodumaa, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu vastu.

Eriti aktiivne oli partei tegevus sõjajärgse revolutsioonilise tõusu ajal (aastail 1920—1924), mida kroonis 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõus. Sel ajajärgul pidas partei kolm kongressi, organiseeris kommunistliku noorsooühingu, asus ametiühingute etteotsa, tegi suuri edusamme ühistrinde taktika elluviimisel, juhtis kõiki tööliklassi väljastumisi. Seda võitlust ei suutnud nõrgendada ka kodanluse alatud kuriteod, kes tappis metsikult kommunistliku partei juhi V. Kingissepa, väljapaistva parteitegelase J. Kreuksi ja paljud teised ennastsalgavad rahva õnne eest võitlejad.

Pärast 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu lüüasaamist, kapitalismi ajutise osalise stabiliseerumise ajajärgul, nõrgenes revolutsiooniline liikumine ajutiselt. Kodanluse metsik massiline terror andis tööliklassile ja tema organisatsioonidele ränga löögi. Kuid ka sel perioodil, kus enamik kommuniste oli kas tapetud või pikaks ajaks vanglasse heidetud, kus valitsus hakkas laialdaselt raken-

¹ EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv.

dama provokaatorite massilise töölisorganisatsioonidesse saatmise meetodit, kus partei juhtivaid töötajaid tapeti üksteise järel, käis võitlus edasi: põranda all anti välja ajalehte «Kommunist» ja kommunistlikke lendlehti; peeti partei konverentse ja Keskkomitee pleenumeid, võideldi töölisklassi äraandjate — sotsiaaldemokraatide väljatõrjumise eest ametiühingutest; partei võitles visalt oma ridades esinevate kallakute vastu. Toimusid streigid ja demonstratsioonid. Partei arendas võitlust imperialistlike sõjaõhutajate vastu, kogu maailma töörahva kodumaa — Nõukogude Liidu kaitseks, mis tol ajal tähendas võitlust rahu kindlustamise eest ka eesti rahvale. 1. mail 1927. a. ilmusid Tallinna töölised demonstratsioonile loosungitega: «Maha Nõukogude Liidu vastu suunatud sõjaplaanid!», «Töörahvas nõuab Nõukogude Liiduga sõbralike suhete loomist!» 1928. aastal nõudsid Krulli tehase töölised Tallinnas ja rahvakoosolekust osavõtjad Tartus kaubalepingu sõlmimist Nõukogude Liiduga.

1929. a. lõpul puhkes kapitalistlikus maailmas ülemaailmne majanduskriis. Eestis vähenes kriisi perioodil tööstustoodangu maht ühe kolmandiku võrra, töötute arv tõusis 60 000-ni.

Kriisi tingimustes, kus Eestis kasvas kiiresti fašismi oht, oli kommunistlik partei ainus partei, kes arendas võitlust fašismi vastu. Ta taotles töölisklassi ühisrinde loomist, et takistada fašistide võimuletulekut. Kuid sotsiaaldemokraadid ajasid ühisrinde loomise reetlikult nurja ja valmistasid Eestis pinda fašismile.

1934. aastal hävitati Eestis viimased demokraatia jäänused ja kehtestati fašistlik diktatuur. Töörahva olukord muutus talumatuks. Majandus allutati järjest enam fašistliku Saksamaa huvidele. Sõjaohu muutus üha ähvardavamaks.

Fašistliku diktatuuri perioodil paljastasid kõik kodanlikud ja väikekodanlikud parteid, iga liiki sotsialistid end lõplikult fašistliku režiimi toetamisega. Nende ladvik astus fašistlikku «Isamaaliidu» parteisse, töötas fašistlikes kodus ja riigiaparaadis.

Talumatu majandusliku ja poliitilise ikke all ägav eesti töörahvas jõudis veendumusele, et ainult kommunistlik partei on tema huvide tõeline kaitsja ning võitleb ennastsalgavalt fašismi ja sõja vastu.

1934. aastal sai partei lähimaks ülesandeks masside organiseerimine fašistliku diktatuuri kukutamiseks. Vastavalt

Kominterni VII kongressi otsustele toimus võitlus töölisklassi ühisrindede ja fašismivastase rahvarinde loomise eest. Murdes sotsiaalfašistide vastupanu, tugevdas partei oma tööd ametiühingutes, haigekassades, kodades, tööliste, kehvtalupoegade ja töötava intelligentsi keskel, tõmbas neid endaga kaasa, koondas fašismivastaseid elemente linnas ja maal.

Ka sellel oma tegevuse kõige raskemal ajajärgul andis kommunistlik partei välja ja levitas, kuigi mitte korrapäraselt, ajalehte «Kommunist» ja lendlehti, mis andsid võitluses põhisuuna.

Tunduvalt aktiveerus partei tegevus 1938. aastal, kui amnestia põhjal vabanesid vanglast kommunistid, kes olid seal istunud 14—15 aastat ja kauem, ning liitusid nüüd uuesti aktiivsete võitlejate ridadega.

Valitsusel, kes allutas oma poliitika üha enam hitlerliku Saksamaa huvidele, oli vaja amnesteerida vapsid, ja et see nii väga silma ei torkaks, vabastas ta ka kommunistid, oletades, et nad ei ole enam ohtlikud, et kommunistlik partei on peaaegu hävitatud.

Moodustati uus Keskkomitee, mille koosseisu kuulusid peamiselt vanglast vabanenud kommunistid. Keskkomitee etteotsa asus partei väljapaistev tegelane Johannes Lauristin. Partei Tallinna, Tartu, Narva ja Pärnu komiteed hakkasid süstemaatiliselt tööle, hõlmates oma juhtimisega ka vastavad maakonnad. Teistes linnades ja maal töötasid üksikud kommunistid. Aktiivsemaks muutus töö legaalsetes organisatsioonides. Eestimaa Kommunistlik Partei valmistas visalt rahvahulki ette otsustavaks võitluseks fašismi vastu ja nõukogude võimu taastamise eest. Selles raskes võitluses oli teenäitajaks Nõukogude Liit — maailma revolutsioonilise liikumise esimene löögibrigaad.

Kogu maailma ja sealhulgas ka eesti töölisklassi võitluses olid tähtsaks teguriks sotsialismi edusammud NSV Liidus. Need edusammud aga olid tõepoolest hiiglaslikud. Ennenägemata lühikese aja jooksul muudeti Nõukogude Liit mahajäänud maast nõukogude inimeste jõupingutustega eesrindlikuks, tehniliselt arenenud sotsialistlikuks riigiks.

Taastanud oma majanduse, mis oli purustatud interventiooni ja kodusõja aastatel, asus nõukogude rahvas Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhtimisel rahvamajanduse sotsialistlikule rekonstrueerimisele. Maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise tulemusena

muutus Nõukogude Liit agraarmaast industriaalmaaks. Esimese viisaastaku jooksul likvideeriti linnas ja maal kapitalistlikud elemendid, hävitati inimese ekspluateerimine inimese poolt, ehitati sotsialistliku majanduse alusmüür.

Teise viisaastaku aastatel tehti uusi, veel suuremaid edusamme. NSV Liidus ehitati põhiliselt üles sotsialism.

Nõukogude rahva maailma-ajaloolised saavutused fikseeriti uues NSV Liidu Konstitutsioonis, mis võeti vastu 1936. a. detsembris. «NSV Liit on astunud uude arenemisejärku, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise ja järk-järgult kommunistlikku ühiskonda ülemineku ajajärku.»¹

1938. aastal alustas nõukogude rahvas kolmandat viisaastakut. Ta asus täitma uut suurejoonelist ülesannet: jõuda 10—15 aasta jooksul majanduslikult järele kõige rohkem arenenud kapitalistlikele maadele ja minna nendest ette.

Vaatamata kõigi maade, sealhulgas ka eesti kodanluse kõigile püüetele, ei suutnud ta maailma rahvaste eest varjata sotsialismi võitu NSV Liidus, rahvaste sõpruse poliitikat, Nõukogudemaa rahvaste heaolu ja kultuuri ennenägematut tõusu.

Sotsialismi edusammud NSV Liidus, mis saavutati kommunistliku partei juhtimisel, tugevdasid kapitalistlike maade töötajate südames julgust ja meelekindlust, tõstsid nende aktiivsust võitluses kodanluse vastu.

Eesti tööliklass jälgis sügava tähelepanu ja kindla lootusega iga edusammu, mis tehti Nõukogude Liidus.

Eesti tööliklassi ja kogu töörahva võitlus muutus eriti hoogsaks aastatel 1939—1940 saksa fašistide poolt alustatud Teise maailmasõja tingimustes, kus kõik vastuolud kapitalistlikus maailmas teravnesid äärmuseni.

Sellel ajajärgul, maailma kapitalistliku süsteemi üldkriisi teravnemise olukorras tekkis Baltimaadel revolutsiooniline situatsioon. Balti vabariigid osutusid imperialismi ahelas kõige nõrgemaks lüliks. Samal ajal kujunes rahvusvaheline olukord, erinevalt 1918. aastast, Baltimaadel, sealhulgas ka Eestis, soodsaks tööliklassi võidule, sest tööliklass sai toetust maailma esimeselt võimsalt sotsialistlikult riigilt; Baltimaade kodanlus aga oli kapitalistliku maailma kaheks sõdivaks leeriks lõhenemise ja Nõukogude Liidu

¹ Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus, Tallinn, 1952, lk. 313.

targa välispoliitika tõttu Saksa ja Ameerika-Inglise imperialismist isoleeritud ega suutnud interventide abiga revolutsiooni verre uputada.

2. Teise maailmasõja algus ja NSV Liidu võitlus rahu eest. «Idarinde» loomine tulevase Saksa agressiooni vastu. Eesti majanduslik ja poliitiline olukord. Fašistliku valitsuse poliitika. NSV Liidu ja Eesti vastastikuse abistamise pakt ja selle tähendus. Eesti valitsevate ringkondade Nõukogudevastane poliitika. Eestimaa Kommunistliku Partei tegevuse aktiveerumine. Revolutsioonilise situatsiooni tekkimine

Teine maailmasõda tekkis «maailma majanduslike ja poliitiliste jõudude arenemise paratamatu tagajärjena kaas-aegse monopolistliku kapitalismi baasil»¹, ütles J. V. Stalin. Kapitalistlike maade arenemise ebaühtlus imperialismi ajastul viib aeg-ajalt tasakaalu rikkumiseni imperialismi maailmasüsteemis, kapitalistliku maailma lõhenemiseni kaheks vaenulikuks leeriks ja sõjani nende vahel.

Teine maailmasõda tekkis selle tagajärjel, et kapitalistlik maailm lõhenes kaheks vaenulikuks leeriks: Saksamaa, Itaalia ja Jaapan ühelt poolt, Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa teiselt poolt. Omapärane oli aga see, et Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa ise aitasid fašistlikel agressiivsetel maadel sõda ette valmistada ja valla päästa, sest nad lootsid ässitada neid Nõukogude Liidu kallale.

Ainus riik, kes pidas otsustavat võitlust sõja vallapästmise vastu ja rahu säilitamise eest, oli Nõukogude Liit. Nõukogude valitsus tõestas, et sõda ähvardab kõiki maailma rahvaid; ta võitles kollektiivse julgeoleku organiseerimise eest, tegi ettepaneku agressorite rindele vastu seada rahuarmastavate riikide ühisrinne.

Ainult kollektiivse julgeoleku poliitika võis maailma rahvaid päästa neid ähvardavast verisest tapatalgust.

Valmistudes sõjaks maailma ümberjaotamise pärast, pidasid fašistlikud agressiivsed maad eesotsas hitlerliku Saksa maaga endale kasulikumaks alustada sõda esialgu oma kapitalistlike konkurentide vastu.

1. septembril 1939. a. tungis hitlerlik Saksamaa kallale

¹ J. Stalin, Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiselsetel koosolekutel peetud kõned, Tallinn, 1950, lk. 9.

Poolale. Inglismaa ja Prantsusmaa kuulutasid sõja Saksa-
maale. Algas Teine maailmasõda.

Euroopas puhkenud sõja algusest peale sattus Eesti era-
kordselt raskesse majanduslikku olukorda, sest kogu tema
majandus sõltus täielikult maailmaturul valitsevast kon-
junktuurist. Paljud vabrikud ja tehased jäid tooraine puu-
dumise tõttu seisma või vähendasid tunduvalt tootmist.
Ekspordiks ettenähtud põllumajandussaadusi ja tööstus-
kaupu ei saadud turustada. Põllumajandus seisis nagu
tööstuski katastroofi ees. Majanduselu oli halvatud. Töö-
puudus ja töörahva hulkade viletsus kasvasid kiiresti.

Tekkis puudus mitmest esmajärgulisest tarbekaubast,
mida varem veeti sisse välismaalt. Seati sisse suhkru-, pet-
rooleumi- ja bensiinikaardid. Majanduslikele raskustele li-
sandus äärmiselt ärev poliitiline olukord.

Tekkis reaalne oht, et Eesti kistakse sõtta. Maa oli kait-
setu ida suunas liikuvate saksa hordide ees, kelle tulek tä-
hendas eesti rahva füüsilist hävitamist.

Sellest kõneleb kujukalt Hitleri avaldus selle kohta, et
saksa parunid oma kauaaegse Baltikumis viibimise kestel
«tegid suure vea sellega, et nad ei hävitanud läti ja eesti
rahvast. Tulevikus selliseid vigu korrata ei tohi».

Saksa kindralstaap töötas juba 1938. aastal välja Balti-
maade vallutamise plaani; Poola järel pidid järjekorda
tulema Baltimaad.

Inglise-Ameerika imperialism õhutas Saksamaa sisse-
tungi Baltimaadesse, nähes neis kõige soodsamat väravat
Nõukogude Liitu.

Eesti fašistlik valitsus oli mängukanniks imperialistlike
riikide käes ja valmis igasugusteks Nõukogude-vastasteks
avantüürideks. Sellest andis tunnistust Eesti välisministri
poolt 1939. aastal Moskvast Nõukogude Liidu, Inglismaa ja
Prantsusmaa vahel toimunud läbirääkimiste ajal tehtud
avaldus selle kohta, et Eesti keeldub vastu võtmast Nõuko-
gude Liidu abi.

Otsustavat mõju avaldas Baltimaade rahvaste saatusele
Nõukogude riigi välispoliitika. Nõukogude Liidu poliitika
peajooneks on alati olnud võitlus rahu eest. Erakordselt
targaks sammuks Nõukogude välispoliitikas oli Nõukogude
Liidu ja Saksamaa vahelise mittekallaletungilepingu sõlmi-
mine 23. augustil 1939. a.

Selle sammu tagajärjel kukkus Ameerika-Inglise poliitika
täielikult läbi, NSV Liit jäi sõjast välja ja võitis rohkem

kui poolteist aastat oma kaitsevõime edasiseks tugevdamiseks.

Oli täiesti selge, et hitlerlik Saksamaa tungib varem või hiljem Nõukogude Liidule kallale, ja seepärast oli vaja võimalikult kiiresti luua tugev kaitseliin, tugev barjäär tulevase Saksa agressiooni vastu, teiste sõnadega, luua niinimetatud idarinne.

Idarinne oli vajalik nõukogude inimeste kaitseks, oli vajalik kõigile Nõukogude riigi naabritele, keda ähvardas fašistlik kallaletung. Sellel rindel oli määratu suur tähtsus Teise maailmasõja kogu käigule ja selle kiiremale lõpetamisele, s. o. maailma kõigile rahuarmastavatele rahvastele. Järgnevad sündmused kinnitasid seda täielikult.

Esimeseks sammuks idarinde loomisel oli Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene vabastamine Nõukogude armee poolt, mis päästis need alad hitlerlikust orjusest ja kindlustas tugeva kaitseliini loomise NSV Liidu läänepiiril.

Nõukogude valitsuse järgmine samm oli suunatud NSV Liidu loodepiiride kaitse kindlustamisele.

Nõukogude valitsus tegi Baltimaade valitsustele ettepaneku sõlmida vastastikuse abistamise paktid ja võttis seejuures enda peale nende maade piiride puutumatus kaitse. Baltimaade valitsused ei võinud Nõukogude valitsuse ettepanekut tagasi lükata, sest see oleks tekitanud meelepahatormi rahvaste hulgas, kes mõistsid, et Nõukogude Liit päästab nad sõjast.

28. septembril 1939. a. kirjutati Moskvast alla vastastikuse abistamise paktile NSV Liidu ja kodanliku Eesti vahel. Selle pakti järgi kohustusid mõlemad pooled teineteisele igasugust abi osutama, kaasa arvatud sõjaline abi agressori kallaletungi puhul ühele lepinguosalisele. Nõukogude Liit kohustus andma Eesti armeele soodsatel tingimustel abi relvastuse ja teiste sõjamaterjalide näol. Et Nõukogude Liidul oleks võimalik tagasi tõrjuda Eestile suunatud kallaletungi, andis Eesti vabariik Nõukogude Liidule õiguse luua Paldiskis, Saaremaal ja Hiiumaal sõjalised mereväebaasid ja mõned lennuväljad ning pidada nende kaitseks rangelt piiratud hulgal relvastatud maa- ja lennuväge. Lepinguosalsed kohustusid mitte sõlmima mingisuguseid liite ja mitte osa võtma koalitsioonidest, mis on suunatud kurnmagi lepinguosalise vastu. Samasugused lepingud sõlmiti Läti ja Leeduga.

Nõukogude Liiduga sõlmitud lepingu tähtsusest Eestile kirjutas Eestimaa Kommunistliku Partei keskhäälkandja ajaleht «Kommunist», mis ilmus illegaalselt, 1940. a. aprillis: «Vastastikuse abistamise pakti sõlmimine Eesti ja Nõukogude Liidu vahel on tähtsamaid sündmusi kogu eesti rahva ajaloos. See tähistab kindlustuse loomist Eesti rahvuslikuks iseseisvuseks võimsa sotsialistliku riigi, Nõukogude Liidu poolt ja lõpu tegemist sellisele olukorrale, kus eesti rahval puudus kaitse imperialistlike riikide agressiooni vastu.»¹

Samaaegselt vastastikuse abistamise paktiga kirjutati Moskvast alla kaubalepingule, mis nägi ette kaubakäibe tõstmist 4,5-kordselt. Eesti sai võimaluse osta iga liiki toorainet ja kaupa, mida ta vajab, ja turustada oma eksportkaupa.

Nõukogude Liit pidas järjekindlalt ja täpselt kinni vastastikuse abistamise paktist ning püüdis igati tugevdada sõprust ja koostööd Eestiga. Eesti fašistlik valitsus aga, olles sõlminud pakti, ei mõtelnudki seda ausalt täita, vaid asus otsekohe sabotaaži ja kahekeelsuse teele, pakti rikkumise ja NSV Liidu vastu sõja provotseerimise teele.

Eesti ja Läti ei mõtelnudki likvideerida oma sõjalis-poliitilist liitu — «Balti Entente'i», vaid Leedu kaasatõmbamisega isegi laiendasid seda. Peeti kaks salajast «Balti Entente'i» konverentsi, suurendati Nõukogude-vastast propagandat, tugevdati Balti riikide kindralstaapide salajasi sidemeid, laiendati sõjalisi ettevalmistusi, kindlustati Kaitseliitu ja teisi fašistlikke organisatsioone. Valitsus saboteeris Nõukogude sõjaväebaaside ehitamist, takistas NSV Liiduga sõlmitud kaubalepingu täitmist ja samal ajal pidas ebatulusat kaubavahetust Saksamaaga. Eesti kodanlus sobitas kõigiti Eesti okupeerimist Hitleri poolt.

Eriti hoogustusid Nõukogude-vastased provokatsioonid ja õel Nõukogude-vastane propaganda Nõukogude-Soome sõja ajal. Kodanlik valitsus toetas avalikult vabatahtlike värbamist Soome ning asjade ja raha korjandust soome fašistide abistamiseks. Valgesoomlaste purustamine ja kapituleerumine ei pannud hoogu sattunud provokaatoritele mõistust pähe. Nad allutasid oma poliitika veel rohkem hitlerlikule Saksamaale ja valmistasid ette kallaletungi Eestis asuvatele

¹ Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni Riiklik Keskarchiiv, fond 949, nim. 1, toim. 198, leht 1.

Nõukogude sõjaväeosadele. 15. juunil algas Tallinnas «Balti nädal». Kõigilt Baltimaadelt tulid kokku fašistlikud ninamehed, et lõplikult kooskõlastada Nõukogude-vastase tegevuse plaani. Ohkkond muutus järjest palavamaks. Niisugune avantüristlik ja reeturlik poliitika ähvardas tuua eesti rahvale loendamatu hädasid ja suurendas töötajate rahulolematust.

1939. a. oktoobris asus end kompromiteerinud Eenpalu valitsuse asemele samasugune fašistlik Uluotsa-Jürima valitsus, kes laskis käiku kõik abinõud, et takistada rahvahulkade revolutsioneerumist. Ta tugevdas politseid, rakendas laialdaselt revolutsiooniliste elementide väljasaatmist linnadest, eriti Tallinnast, külakolkasse, võttis tarvitusele karmid abinõud selleks, et rahvas ei saaks läbi käia nõukogude sõjameestega ega kuuleks tõtt Nõukogude Liidu kohta.

Kuid fašistlik valitsus ei suutnud siiski takistada töötajate teadlikkuse ja kommunistliku partei mõju kasvu. Pärast vastastikuse abistamise pakti sõlmimist Nõukogude Liiduga hakkas rahvahulkade poliitiline aktiivsus kiiresti kasvama. Järjest rohkem töölisi ja eesrindlikke haritlasi astus ametiühingutesse, hakkas osa võtma mitmesuguste kultuurhariduslike töölisorganisatsioonide tegevusest, käima loengutel ja tööliisklubides, osa võtma ringide tööst.

Suurt huvi tundsid rahvahulgad Nõukogudemaa elu vastu. Eestimaa Kommunistlik Partei organiseeris oma poolehoidjate kaudu legaalsetes organisatsioonides nõukogude ajalehtede, ajakirjade ja raamatute levitamist. Kultuurhariduslike töölisorganisatsioonide kaudu korraldati loenguid nõukogude ilukirjanduse, filosoofia ja psühholoogia küsimustest, mille abil läks korda tutvustada kuulajaid mõningal määral nõukogude rahva eluga või kaitsta üksikuid marksismi seisukohti. Avalikumalt ja otsesemalt neid küsimusi käsitleda ei olnud võimalust. Tööliisklubides peeti vestlusi poliitilistel teemadel, korraldati kirjandusõhtuid, kommunistid töötasid mitmesugustes ringides. Oma pooldajate abiga organiseeris partei laialdasemat agitatsiooni- ja organiseerimistööd rahvahulkades. Eriti suur tähtsus oli partei mõju tugevnemisel ametiühingutes. Tööliiskoja ladviku ja ametiühingute reformistide vastu peetud ägeda võitluse tulemusena ajas partei nad reast ametiühingutest välja ja kindlustas oma juhtimise tähtsamates ja suuremates ametiühingutes, nagu metalli-, ehitus- ja tekstiilitöölise ametiühingus

Tallinnas, metalli- ja ehitustöölise ametiühingus Tartus, tekstiilitöölise ametiühingus Narvas jt.

Oma mõju tugevdamiseks tööliste hulgas kasutasid kommunistid laialdaselt haigekassasid, eriti Tallinna haigekassat ja tarbijate kooperatiive, samuti ka mitmesuguseid kultuurhariduslikke ühinguid, nagu näiteks kultuuriühing «Idee», millel olid oma organisatsioonid mitmes linnas, Tartu Alkoholivastane Kultuuriühing, Tartu Rahvaülikool ja Tartu Töölisteatri Ühing, Kultuuriühing Narvas jt.

Et takistada rahvahulkade teadlikkuse kasvu, sulges kodanlik valitsus isegi kultuurhariduslikud ühingud ja saatis nende aktiivsed liikmed välja.

Tegutses rida ringe ja ühinguid, mille kaudu partei sõlmis sidemeid intelligentsiga, eriti Tartus.

Väga tähtsaks pidas partei tööd noorte hulgas, tööliste spordiorganisatsioonides. Oma volinike kaudu maakondades ja üksikute kommunistide kaudu lõi partei Keskkomitee sidemeid külakehvikute ja sulastega. Mõningal määral tehti tööd ka sõjaväes selle koosseisu kuuluvate kommunistide kaudu.

Kommunistlik partei paljastas Eesti fašistliku valitsuse provokatsioonilist poliitikat, kes rikkus NSV Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti, selgitas rahvahulkadele, kui võrd tähtis on sõprus Nõukogude Liiduga eesti rahvale, tema vabadusele ja sõltumatusele, mobiliseeris rahvahulki võitlusele pakti täpse täitmise eest, sõja provotseerijate vastu. Anti välja mitu lendlehte, mida levitati rahva hulgas.

Eesti rahvas hakkas üha selgemini aru saama, et ainus võimalus maa päästmiseks sõjast ja rahva päästmiseks saksa orjastusest ja hävingust on fašistliku valitsuse kukutamine, tiheda liidu ja tõelise sõpruse loomine Nõukogude Liiduga. Võitlus fašismi kukutamise eest sai partei lähimaks ülesandeks. Eestis küpses revolutsiooniline situatsioon.

Partei võitlustaktika väljatöötamiseks kutsuti 1940. a. aprilli esimestel päevadel Tallinnas illegaalselt kokku parteikonverents. Konverentsi kokkutuleku ajaks anti välja Eesti-maa Kommunistliku Partei häälekandja «Kommunisti» number, mida levitati samaaegselt üle kogu maa. Ajalehes avaldatud kommunistliku partei läkituses kogu eesti rahvale määrati selgesti kindlaks partei taktika ja tema loosungid.

Eestimaa Kommunistlik Partei kutsus töölisi üles energilisele võitlusele tööliklassi võitlusühtsuse eest, fašismi vastu, võitlusele sotsiaaldemokratismi ja tema hukatusliku

poliitika vastu, mis taotles kokkulepet ja koostööd rõhujate ning rõhutute vahel, võitlusele töörahva eluliste huvide eest. Kommunistlik partei seadis lähimaks loosungiks fašistliku valitsuse kukutamise ja tõelise rahvavalitsuse loomise, demokraatliku rahvavabariigi loomise.

Aprillikonverentsil esines ettekandega J. Lauristin, kes analüüsis sise- ja rahvusvahelist olukorda ning partei tööd ja valgustas partei ülesandeid. Ta rõhutas, et tingimustes, kus päevakorrale kerkib revolutsiooniküsimus, peab partei pingutama kogu jõudu selleks, et tugevdada oma põrandaaluseid organisatsioone ja laiendada oma sidemeid rahvahulkadega, luua töölisklassi ühisrinne, kõvendada töölisklassi liitu talurahvaga, koondada enda ümber kõik fašismiyastased jõud ja valmistada rahvahulki ette aktiivseks väljaastumiseks.

Konverents otsustas pöörata kõige tõsisemat tähelepanu põrandaaluste parteiorganisatsioonide loomisele tehastes, vabrikutes ja maal, korraldada ajalehe «Kommunist» ja lendlehtede korrapärast väljaandmist ning tõhustada tööd legaalsetes organisatsioonides, eriti ametiühingutes.

Konverents rõhutas, et on vaja tugevdada selgitustööd Nõukogude Liidu edusammude kohta ja paljastada Eesti fašistliku valitsuse kuritegelikku poliitikat. Juhindudes Kommunistliku Internatsionaali otsustest ja Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhenditest töölisklassi ülesannete kohta võitluses fašismi vastu, seadis Eestimaa Kommunistlik Partei üles fašistliku diktatuuri kukutamise ja demokraatliku, tõeliselt rahvaliku valitsuse loomise loosungi. Kommunistlik partei juhtis töölisklassi sotsialismile rahvademokraatliku revolutsiooni kaudu, ja see oli tole ajajärgu konkreetse ajaloolises olukorras täiesti õige taktika, mida kinnitasid täielikult 1940. a. revolutsioonilised sündmused.

Püstitades tõeliselt demokraatliku rahvavalitsuse loomise loosungi, rõhutas partei, et tõelise demokraatia võit tähendab suurkodanluse võimu hävitamist, s. o. pankade natsionaliseerimist, tööliskontrolli sisseseadmist suurtööstuses ja kaubanduses, palga kehtestamist, millest jätkuks äraelamiseks, maa andmist kehvikutele ja maata talurahvale, demokraatlike vabaduste andmist töötajatele jne. Just selliseid üritusi teostas rahvademokraatia režiim oma olemasolu esimesel etapil, nagu näitasid järgnevad ajaloolised kogemused. Võitlus kõigi nende nõudmiste järjekindla teosta-

mise eest pidi edaspidi eesti töölisklassi ja töötava talurahva viima nõukogude võimu loosungi toetamisele.

Pärast konverentsi tõusis parteitöö tase. Anti välja lendlehti, paranes põrandaaluste parteiorganisatsioonide töö, tekkis rida partei-algorganisatsioone, tugevnesid töölisklassi ja maatöörahma sidemed.

Partei töö paranemisel revolutsioonilise situatsiooni valmimise olukorras on eriti suur tähtsus.

Iseloomustades revolutsioonilist situatsiooni, märkis V. I. Lenin selle kolme peatunnust:

«1) Asjaolu, et valitsevad klassid ei suuda muutmatul kujul säilitada oma võimu; üks või teine «ülemkihtide» kriis... Revolutsiooni saabumiseks harilikult ei piisa sellest, et «alamkihid ei taha», vaid on nõutav veel, et «ülemkihid ei saa» elada endist viisi. 2) Harilikust suurem rõhutatud klasside häda ja viletsuse teravnemine. 3) Tunduv aktiivsuse tõus, mille mainitud põhjused esile kutsuvad rahvahulkades...»¹

Kõik need revolutsioonilise situatsiooni tunnused olid Eestis 1940. a. suvel olemas.

Oli ilmne «ülemkihtide» kriis, peataolek valitsevas leeris. Teise maailmasõja algusest saadik oma imperialistlikest peremeestest isoleeritud Eesti fašistlik valitsus oli sunnitud asuma Nõukogude Liiduga lähenemise teele. Eesti valitsevad ringkonnad ei tahtnud oma poliitikat muuta ja Nõukogude Liiduga koostöötamise teele asuda; vana, avalikku Nõukogude-vastast poliitikat nad aga uues olukorras jätkata ei saanud. Nad tahtsid sõda Nõukogude Liiduga, olid aga rahvahulkade surve all sunnitud sõlmima vastastikuse abistamise pakti. Pärast pakti sõlmimist provotseerisid nad ikkagi sõda, millega tekitasid rahva hulgas veel suuremat meelepaha.

Harilikust suuremaks kasvas töölisklassi ja talurahva rahulolematus, sest Teise maailmasõja algusest muutusid töörahma niigi rasked elutingimused veel halvemaks. Isegi ametlikel andmetel kasvas elukallidus 1939. a. juunist 1940. a. juunini 20% võrra. Sõja algusest peale arenes veel kiiremini ka töötavate talupoegade laostumine. 1939. aastal müüdi oksjonil 3000 majandit. Eriti suurt ärevust tekitas

¹ V. I. Lenin, Teosed, 21. kd., Tallinn, 1953, lk. 187.

rahva hulgas sõjaoh, valitsuse provokatsiooniline poliitika, mis ähvardas maa rahvuslikku olemasolu, rahva elu.

Rahvahulkade, eriti töölisklassi poliitiline aktiivsus tõusis järsult. Töörahas jälgis ärevusega sõjaõhutajate sepitsusi ja nõudis otsustavalt rahu ja sõprust Nõukogude Liiduga.

V. I. Lenin rõhutas, et peale objektiivsete tingimuste on revolutsiooni võiduks vaja veel subjektiivseid tingimusi — revolutsioonilise klassi võimet massiliste revolutsiooniliste aktsioonide läbiviimiseks. Ka niisugused tingimused olid Eestis olemas. Töölisklassi eesotsas seisis kommunistlik partei, kes oli ustav marksismile-leninismile, võimeline juh-tima töölisklassi ja temaga liidus oleva talurahva revolutsioonilist võitlust.

Viimaseks tõukeks revolutsioonilisele väljaastumisele olid Nõukogude valitsuse poolt Baltimaade valitsustele saadetud noodid, milles ta kogu maailma ees paljastas nende fašistlike valitsuste kuritegelikku provokatsioonilist poliitikat.

Nõukogude valitsus, kes seisis rahu ja rahvaste julgeoleku valvel, ei võinud Baltimaade valitsuste Nõukogude-vastast provokatsioonilist tegevust rahulikult pealt vaadata. Ta võttis tarvitusele kiired abinõud oma piiride julgeoleku kindlustamiseks ja rahu säilitamiseks. 15. ja 16. juunil saatis Nõukogude valitsus Leedu, Läti ja Eesti valitsusele noodid, milles ta paljastas vastastikuse abistamise lepingute häbematu rikkumist nende poolt, nende valitsuste provokatsioonilist Nõukogude-vastast poliitikat, mis ähvardas NSV Liidu ja Baltimaade endi julgeoleku huvisid, rahu ja rahvaste elu.

Noodis, mille seltsimees Molotov esitas 16. juunil Eesti saadikule Moskvast edasiandmiseks Eesti valitsusele, nõudis Nõukogude valitsus:

1) Et viivitamatult moodustataks niisugune valitsus, kes oleks võimeline ja valmis kindlustama Nõukogude—Eesti vastastikuse abistamise pakti ausat elluviimist.

2) Et viivitamatult kindlustataks Nõukogude väeosadele vaba pääs Eesti territooriumile nende paigutamiseks Eesti tähtsamatesse keskustesse sellisel hulgal, mis on küllaldane selleks, et kindlustada Nõukogude—Eesti vastastikuse abistamise pakti teostamise võimalust ja ära hoida võimalikke provokatsioonilisi aktsioone Eestis asuva Nõukogude garnisoni vastu.

Eesti valitsuse kuritegelik poliitika kukkus täielikult läbi. Noodi tagasilükkamine tähendas avalikku väljaastumist

NSV Liidu vastu, milleks eesti kodanlusel ei jätkunud jõudu. Valitsus oli sunnitud nooti vastu võtma.

Nõukogude valitsuse noot avas lõplikult rahva silmad; puhkes meelepahatorm Eesti fašistliku valitsuse vastu, kes tõukas maad kuristiku poole. Eestis algas revolutsioon, mis pühkis minema fašistliku režiimi.

3. Rahvademokraatlik revolutsioon 21. juunil 1940. a. EKP — revolutsiooni juht. Kommunistliku partei tegevus pärast 21. juunit. Võitlus nõukogude võimu eest. Nõukogude võimu taastamine Eestis. Riigivolikogu ajaloolised otsused

Niipea kui Nõukogude valitsuse noot sai teatavaks, astus töölisklass avalikult välja oma nõudmistega. 17., 18., 19. ja 20. juunil toimusid üle kogu maa vabrikutes, tehastes ja töökodades tööliste koosolekud, kus võeti üksmeelselt vastu resolutsioone, mis nõudsid fašistliku valitsuse viivitamatut kõrvaldamist võimult, uue valitsuse loomist, kellel oleks rahva usaldus, Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti ausat täitmist, tihedat sõprust NSV Liiduga, Kaitseliidu, Isamaaliidu ja teiste rahvavastaste organisatsioonide likvideerimist, rahvale kõigi demokraatlike vabaduste andmist, politseikontrolli kõrvaldamist, otsustavate abinõude tarvituselevõtmist töörahva elujärje parandamiseks jne.

Niisugused resolutsioonid võeti vastu 17. juunil — Aktsia Selts Vennad Toferi riidevabriku töölisnõukogu poolt, 18. juunil — Põhja Paberi ja Puupapi Vabriku töölisnõukogu koosolekul ja Tallinna trammitöötajate koosolekul, 19. juunil — Aktsia Selts «Eesti Siid» käitise töölisnõukogu poolt, 20. juunil — Masinaehitusvabrik A. S. Fr. Krulli käitise töölisnõukogus, Kreenholmis, Narva Kalevi- ja Linavabrikus ja paljudes teistes ettevõtetes, samuti mitmesugustes spordi-, haridus- ja teistes organisatsioonides Tallinnas, Narvas, Tartus ning teistes linnades ja asulates.

Eesti töölisklassi ja töötava talurahva aktiivsel võitlusel oli sel kriitilisel momendil otsustav tähtsus maa edasisele saatusele, sest fašistlikud valitsejad, kuigi nad olid sunnitud Nõukogude valitsuse nõudmisi vastu võtma ja Punaarmee osasid läbi laskma, jätkasid ikka veel manööverdämist. Ametlikult oli Uluotsa valitsus lahkunud, kuid ta täitis oma kohustusi edasi. Pätsi klikk püüdis veel säilitada oma

võimu, piirdudes vaid mõningate isikute vahetusega. Fašistlikud valitsejad anusid Hitlerit, et see kiiremini okupeeriks Eesti. Nad otsustasid tööliste nõudmistele mitte järele anda ja püüdsid takistada rahva väljaastumist. Sel eesmärgil andis fašistlik kindral Laidoner käskkirja koosolekute ja demonstratsioonide keelamise kohta. Sellest käsust üleastumise eest olid ette nähtud karmid karistused. Keelati ära avalikud pidustused ja kehtestati erakorraline seisukord. Need käskkirjad avaldati ajakirjanduses ja kleebiti igal pool Tallinna tänavatele üles.

Kuid mingid, isegi kõige karmimad käskkirjad ei suutnud peatada rahvast, kes oli tundma hakanud oma jõudu. Punaarmee viibimine maal andis eesti töörahvale usku oma jõusse.

Fašistlike võimude keelust hoolimata võtsid eesti töötajad 17. juunil Eestisse saabunud Punaarmee väeosad vastumustusega vastu. See kohtumine kujunes sõpruse ja armastuse demonstratsiooniks Nõukogudemaa vastu. Nõukogude armee Eesti territooriumile tulek ei rikkunud Eesti suveräänsust, vaid kaitses teda fašistliku Saksamaa poolt ähvardava orjastamise ohu eest.

Oma ajaloo otsustaval momendil sai eesti rahvas vennalikku abi Nõukogude Liidu Kommunistlikult Parteilt ja Nõukogude valitsuselt.

19. juunil saabus Tallinna Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei väljapaistev tegelane, partei Keskkomitee Poliitbüroo liige A. A. Zdanov. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi liikmena teostas A. A. Ždanov kontrolli selle üle, kuidas viiakse ellu Nõukogude valitsuse noodis esitatud nõudmisi, mida Eesti oli vastu võtnud. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei aitas Eestimaa Kommunistlikul Parteil kindlustada revolutsiooniliste väljaastumiste õiget juhtimist.

Tehastest, vabrikutest, asutustest, linnadest ja valdadest, mitmesugustelt töölis- ja talurahvaorganisatsioonidelt tuli järjest rohkem resolutsioone, milles nõuti sise- ja välispoliitika põhjalikku muutmist ja uue valitsuse loomist, kes oleks võimeline neid ümberkujundusi teostama. Suurt aktiivsust osutasid ametiühingud, kus revolutsiooniline meeleolu kiiresti kasvas.

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee otsustas läbi viia Tallinna tööliste aktiivi koosoleku 20. juunil. Ametiühingutes töötavate kommunistide ja teiste revolutsiooniliselt meelestatud ametiühingutegelaste kaudu, kellega par-

teil olid sidemed, valmistas kommunistliku partei Keskkomitee selle koosoleku hoolikalt ette. 19. juunil korraldas Keskkomitee töölismajas revolutsiooniliste ametiühingute gelastega nõupidamise, kus arutati läbi koosoleku ettevalmistamise ja läbiviimise plaan. Koosolekule 20. juunil kutsuti kõigi ettevõtete töölisvanemad ja ametiühingute aktivistid. Koosoleku kuulutused kleebiti eelnevalt kogu linnas Laidoneri käskkirja kõrvale. Sellega rõhutati, et koosolek toimub hoolimata sellest käskkirjast ja selle kiuste. Koosolek peeti Töölisvõimlas. Kohal oli üle tuhande inimese. Koosolijate meeleolu oli ülev ja aktiivne. Kõnelejad nõudsid üksmeelselt ja julgelt fašistliku valitsuse kõrvaldamist ja tõeliselt demokraatliku valitsuse loomist, kes ausalt täidab Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti. Koosolekust osavõtjad nõudsid demokraatlike vabaduste kehtestamist, tööliste materiaalse elujärje parandamist, töötavale talurahvale riikliku abi andmist jne. Esinejate kõned leidsid üksmeelset toetust ja koosolek võttis vastu resolutsiooni, mis sisaldas tööliste nõudmisi.

Koosolekust osavõtjad saatsid tervituse Punaarmeele, Nõukogude valitsusele ja tema juhtidele, Nõukogude Liidu Kommunistlikule Parteile.

Suurel hulgal koosolekule tulnud nuhid kihutati minema. Võimud ei sõandanud koosolekut laiali ajada, rahvas aga veendus, et Laidoneri käskkirjal ei ole enam mingisugust jõudu ja see andis talle julgust väljaastumiseks järgmisel päeval.

20. juuni koosolek oli tõsiseks ettevalmistuseks ajaloolisele 21. juuni demonstratsioonile, see koosolek formuleeris nõudmised, mida järgmisel päeval toetasid eesti rahva laiad hulgad.

Fašistlikud valitsejad hoidsid ikka veel kõigest väest kramplikult kinni võimust. Et pühkida nad minema ja hävitada fašistlik diktatuur, selleks oli vaja kogu maa tööliklassi ja töötava talurahva võimsat revolutsioonilist väljaastumist. Selline väljaastumine toimus 21. juunil 1940. a. Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel.

Eestimaa Kommunistlik Partei suutis kindlustada ühtse plaani järgi organiseeritud väljaastumise, millest võtsid osa tööliselised, sulased, maata ja vähese maaga talupojad, töötav intelligents, kõik, keda oli vihale ajanud pankrotti jäänud fašistlike valitsejate kuritegelik poliitika; suutis üle

kogu maa viia rahvahulgad demonstratsioonile ühtsete loosungitega ning koondada nad enda ümber.

Kohe pärast töölisaktiivi koosolekut algas EKP Keskkomitee juhtimisel ettevalmistus 21. juuni revolutsiooniliseks väljaastumiseks üle kogu maa.

Kogu liikumise üldjuhtimiseks loodi spetsiaalselt parteikeskus eesotsas partei Keskkomitee liikme Johannes Lauristiniga.

Tallinnas organiseeris liikumist Tallinna kolmik, Tartu, Narva, põlevkivibasseini, Pärnu, Rakveresse, Valka ja teistesse kohtadesse suunati volinikud.

Parteikeskuse juhtimisel valmistati Tallinnas ööl vastu 21. juunit lipud, loosungid ja plakatid ning tehti ära suur töö kõigi ettevõtete tööliste informeerimisel järgmisele hommikule määratud demonstratsioonist. Neist üritustest võtsid aktiivselt osa kõik Tallinna kommunistid ja suur töölisaktiiv ametiühingutest, haigekassadest, tööliskooperatiivist, tööliste spordiorganisatsioonidest. Öise liikluse keelust hoolimata oli linnas kogu öö tänavatel elav liikumine. Ettevalmistustöö viidi läbi täpselt ja organiseeritult.

Saabus 21. juuni hommik. Tallinna töölisel kogunesid oma ettevõtetesse, kuid ei asunud tööle. Nad arutasid elavalt olukorda ja tööliklassi ülesandeid. Mitmes tehases ja vabrikus korraldati miitinguid.

Kell 9 hommikul algas suurejooneline demonstratsioon. Tööliste kolonnid liikusid vanade revolutsioonilippude, loosungite ja portreedega vabrikutest ja tehastest Võidu väljakule, kus toimus suur miiting. Demonstratsioonist võttis osa pealinna kogu töötav elanikkond, eesotsas tööliklassiga. Miitingust osavõtjad kuulutasid, et eesti töötav rahvas võtab maa saatuse enda kätte ning kaitseb ise oma õigusi ja vabadust. Üksmeelselt vastuvõetud resolutsioonis nõudis rahvas Uluotsa-Jürima valitsuse viivitamatut kõrvaldamist, uue, tõeliselt demokraatliku valitsuse loomist, kogu sise- ja välispoliitika otsustavat muutmist, Nõukogude Liiduga tiheda sõpruse ja koostöö poliitika teostamist.

Miitingust osavõtjad nõudsid fašistlike organisatsioonide likvideerimist, mitte sõnades, vaid tegeliku sõnavabaduse, trükivabaduse, koosolekute ja ühingute vabaduse kehtestamist, poliitiliste vangide viivitamatut vabastamist; nad nõudsid palga tõstmist, tööpuuduse likvideerimist, tööliste ja teenistujate sotsiaalkindlustuse sisseseadmist, maata ja

vähese maaga talupoegade varustamist maaga, talupoegade võlakoorma kergendamist, rahvusliku kultuuri arendamist jne.

Need nõudmised olid töölisklassi, töötava talurahva ja töötava intelligentsi kõige elulisemate vajaduste ja lootuste sügavaks väljenduseks. Demonstrandid avaldasid üksmeelselt oma tänutundeid Punaarmee ja töörahva suure kodumaa — Nõukogude Liidu vastu tervitustes Nõukogude armeele ning partei ja valitsuse juhtidele.

Pärast miitingut suundus demonstratsioon varem kavandatud plaani kohaselt valitsuse residentsi — Toompea lossi ette. Siin esitasid demonstrandid samuti oma nõudmised.

Toompealt liikusid demonstrandid Pika tänava kaudu Kadriorgu. Nõukogude saatkonna hoonest möödudes väljendasid nad tormiliselt oma palavat armastust Nõukogude Liidu vastu. Saatkonnahoone rõdult tervitasid demonstrante A. A. Ždanov ja teised nõukogude töötajad. Kadriorus suundusid demonstrantide kolonnid presidendi lossi ette, et esitada oma nõudmised presidendile. Nad nõudsid poliitiliste vangide viivitamatut vabastamist vanglaist, kuid Päts keeldus seda tegemast. Siis suundus ülestõusnud rahvas keskvangla juurde ja nõudis vangla administratsioonilt kõigi poliitiliste vangide vabastamist. Nõudmine täideti. Rahva õnne eest võitlejad, kes olid vaevelnud vanglas, pääsesid vabadesse, kus nende vabastajad neid vaimustusega vastu võtsid. Seejärel pöördusid demonstrandid tagasi Toompeale. Toompea lossi, kust vana valitsus oli juba lahkunud, asusid relvastatud tööliste — Rahva Omakaitse salgad.

21. juuni revolutsiooniline väljaastumine haaras kogu maa. Suurejoonelised demonstratsioonid ja miitingud toimusid Tartus, Narvas, Pärnus, Viljandis, Valgas, Rakveres, kõigis teistes linnades, külades ja töölisasulates. Vabastati poliitilised vangid, võitluses töölisklassi ürituse eest hukkunud revolutsionääride kalmudel toimusid rahvarohked miitingud. Eestis polnud paika, kus töörahvas poleks sel päeval välja astunud fašistliku kliki kukutamise ja uue, tõelise rahvavalitsuse loomise üksmeelse nõudmisega.

21. juuni demonstratsioonid näitasid töölisklassi organiseeritust, distsiplineeritust ja jõudu, töölisklassi liitu talurahvaga, kommunistliku partei autoriteeti ja mõju. Kommunistlikule parteile kuulus revolutsiooniliste sündmuste täie-

lik ja jagamatu juhtimine. Võitlust kroonis võit, fašistlik režiim hävitati, vana valitsus kukutati ja 21. juuni õhtul moodustati uus, rahvademokraatlik valitsus, eesotsas progressiivse kirjaniku Varese'ga (Barbarusega).

Eesti kodanlus ei suutnud ei 21. juunil ega sellele järgneval perioodil rahvaliidumisele kuigi tõsiselt vastupanu organisereida, tal ei olnud jõudu kodusõja pidamiseks; eesti töörahvas aga ei olnud nüüd enam ükski, ta sai vennalikku abi Nõukogude Liidult, mis tagas võidu ilma relvastatud võitluseta.

See viis Eestis töörahva võimas väljaastumine, eesotsas töölikklassiga, kommunistliku partei juhtimisel 21. juunil 1940. a. rahvademokraatliku revolutsiooni võidule. Lahendati selle revolutsiooni põhiülesanne: kukutati fašistlik režiim, hävitati suurkodanluse ja imperialistlike riikide võim ning kehtestati linna ja maa töörahva võim, kusjuures juhtiv osa kuulus töölikklassile ja tema kommunistlikule avangardile. Töötajad said laialdased demokraatlikud õigused, said võimaluse vabalt, oma soovi järgi oma elu korraldada. Loodi soodsad tingimused rahvademokraatliku revolutsiooni kiireks ümberkasvamiseks sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Uus valitsus avaldas deklaratsiooni, milles ta lubas ausalt täita vastastikuse abistamise pakti ja luua sõbralikud suhted Nõukogude Liiduga. Sisepoliitika alal lubas valitsus kindlustada töötajate materiaalse heaolu tõusu, rahvusliku kultuuri arenemise, kodumaa õitsengu, anda rahvale kõik demokraatlikud vabadused, samuti viivitamatult anda vabadus poliitilistele vangidele, laiali saata Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning kindlustada tõelise rahvaesinduse kokkukutsumise, laiali saata rahvavastased organisatsioonid, puhastada riigiaparaadi kuritahtlikest elementidest, kindlustada rahvusvähemuste õigused jne.

Rahvademokraatlikku valitsusse kuulusid progressiivsed ühiskonnategelased, kuid nende kõrval pugesis valitsusse ka rahva kõige õelamad vaenlased — maskeeritud kodanlikud natsionalistid, kes püüdsid takistada revolutsiooni edasiarendamist. See ei läinud neil korda, sest kommunistlik partei juhtis valitsuse tegevust. Kommunistid algul ei kuulunud valitsuse koosseisu, kuid just kommunistlik partei andis tema tegevuses peasuuna. Ta võis seda suunda anda sellepärast, et ta oli võitnud revolutsiooni üldtunnustatud juht, töölikklassi — revolutsiooni hegemooni juht.

Partei paigutas kommunistid kõigile võtmepositsioonidele, eriti poliitilisse politseisse. Kommunistid määrati ka ministrite asetäitjateks tähtsamates ministeeriumides (sise-ministeerium, rahvamajanduse ministeerium). Juulis, kui algas vastuvõtt parteisse, võeti mõned rahvademokraatliku valitsuse ministrid parteisse vastu. See võimaldas kommunistlikul parteil valitsuse tegevust veel põhjalikumalt kontrollida ja suunata.

Pärast 21. juunit algas Eestis rahvahulkade enneolematu elava ja aktiivse poliitilise tegevuse ajajärk. 22. juunil ja järgmistel päevadel toimusid igal pool koosolekud ja miitingud, kus rahvas tervitas palavalt uut valitsust, kiitis heaks tema deklaratsiooni, tervitas toimunud revolutsioonilist pööret. Samal ajal käis kommunistliku partei juhtimisel masside organiseerimine. Arvukatel koosolekutel asutati mitmesuguseid töörahva organisatsioone: maatööraha massilisi ühinguid, tööstustöölise ja teenistujate liite. Hiiglatempoga kasvasid ametiühingud, laialdaselt arenes tegevus noorte ja naiste hulgas, uuesti alustasid tööd paljud varem suletud kultuurhariduslikud organisatsioonid, nagu kultuuriühing «Idee» ja Tartu Alkoholivastane Kultuuriühing. Tegevust alustas Nõukogude—Eesti Sõprusühing jt.

Töölisklass alustas aktiivset võitlust ka oma materiaalse elujärje parandamise ja kõigepealt palga tõstmise eest. Põlevkivibasseini töölised, metalli-, tekstiili- ja turbatööstuse töölised esitasid palga kõrgendamise nõudmisi. Harilikult need nõudmised rahuldati. Töölise nõudmisel sõlmiti mitmel pool kollektiivlepingud.

Kommunistlik partei esines tegelikult 21. juunist peale avalikult, juhtides kogu liikumist. Kommunistliku partei ja tema keskhäälkandja, ajalehe «Kommunist» ärakeelamine tühistati ametlikult 4. juulil. Kommunistlik partei asus kohe reorganiseerima oma tööd vastavalt uutele tingimustele. Moodustati keskorgan ja kohalikud parteiorganid, viidi läbi partei liikmete registreerimine. Eestimaa Kommunistlik Partei hakkas kiiresti kasvama.

Et avada parimatele inimestele töölisklassist tee parteisse pääsemiseks, kergendati algul vastuvõtutingimusi. Võeti otsekohe vastu partei liikmeks, kusjuures nõuti kaht soovitust. Aktiivsed revolutsioonilisest liikumisest osavõtjad, kellest paljud olid juba varem parteiga seotud, hakkasid kiiresti tema ridadesse astuma. Kuid nende parteile ustavate

inimeste kõrval püüdsid parteisse pugeda ka vaenlased, et kahjustada parteid seestpoolt, samuti püüdsid end külge kleepida karjeristlikud elemendid. Teatud osal maskeeritud kodanlikel natsionalistidel läks sel ajal korda parteisse pugeda.

Suurt tööd arendas partei ametiühingutes. Juba 22. juunil moodustati uus Ametiühingute Keskliit, kuhu kuulusid kommunistid ja parimad ametiühingu aktiivi esindajad, kes juhindusid partei poliitikast. Ametiühingute Keskliit sai töölisliikumise tähtsaimaks keskuseks. Otsekohe algas ametiühingute ümberkorraldamine tootmisprintsipi järgi, millel oli suur tähtsus tööliklassi jõudude koondamiseks ja tema juhtiva osa tugevdamiseks järgnevas võitluses. Enne 21. juuni revolutsiooni jagunesid ametiühingud kutsealase printsipi järgi ja olid peale selle veel sageli killustatud rahvuste järgi. Oli 120 kääbusametiühingut, mis ühendasid kokku 20 000 inimest. Nüüd loodi suured ametiühingud tootmisalade järgi ja ametiühingu liikmete arv kasvas ennenägemata kiirusega. Partei Keskkomitee pühendas ametiühingute juhtimisele suurt tähelepanu, suunates sellele tööle partei Keskkomitee liikme H. Arboni.

Algas ka kommunistliku noorsooühingu taastamine, tema organiseerimine legaalsetes tingimustes ja uute liikmete vastuvõtmine. Komsomol hakkas tegema poliitilist tööd töölis- ja maanoorte hulgas.

Suurt abi osutas parteitööle ajakirjandus.

Suleti kontrevolutsioonilised ajalehed ja 22. juunil hakkas ilmuma uus demokraatlik ajaleht «Rahva Hää». Ajalehte juhtisid kommunistid. «Rahva Hää» selgitas rahvahulkadele toimuvate sündmuste mõtet ja mobiliseeris töotajaid edasisele võitlusele rahvademokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ümberkasvamise eest.

5. juulist hakati välja andma Eestimaa KP Keskkomitee häälekandjat «Kommunist», mis 22 aastat kestnud põrandaluses võitluses oli kõrgel hoidnud partei lippu ja nüüd lõpuks sai võimaluse avalikult propageerida rahvahulkades marksistlik-leninlikke ideid. 6. juulist hakkas ilmuma partei venekeelne häälekandja «Trudovoi Putj», mis hiljem nimetati ümber «Sovetskaja Estoniaks».

Partei maakonna- ja linnakomiteede juhtimisel hakati välja andma ajalehti Tartus, Pärnus, Narvas ja mujal.

Rahvademokraatlik valitsus viis oma ühekuise olemasolu jooksul läbi rea tähtsaid üritusi. Kõigepealt kaotati politsei-

kontroll tööliste koosolekute üle. Seejärel kihutati ametist minema rahva poolt kõige rohkem vihatud fašistlikud riigivalitsejad, nagu Laidoner ja Jürima ning alustati riigiaparaadi, esmajoones politseiaparaadi ja kaitsepolitsei puhastamist fašistidest ning uute inimeste määramist tähtsamatele kohtadele riigiaparaadis.

27. juunil anti välja dekreedid fašistliku Isamaaliidu ja militariseeritud organisatsiooni fašistliku Kaitseliidu likvideerimise kohta, mis olid fašistliku režiimi peamisteks tugedeks Eestis. Sellega täideti üks rahva põhilistest nõudmistest. Isamaaliidu ja Kaitseliidu juhid areteeriti, organisatsioonid aeti laiali, nende vara konfiskeeriti. See oli väga tähtis samm maa demokratiseerimisel.

Ametlikult tühistati Eesti, Läti ja Leedu vahel sõlmitud lepingud, mis olid suunatud Nõukogude Liidu vastu. Valitsuse välispoliitilise kursi aluseks sai NSV Liiduga sõpruse ja tiheda liidu loomise poliitika.

Likvideeriti valgekaartlikud organisatsioonid, kes olid pununud endale pesa kodanliku Eesti territooriumil ja tegelesid spionaažiga NSV Liidu vastu.

Suur tähtsus oli Rahva Omakaitse, s. o. relvastatud töölistkaitse loomisel. Rahva Omakaitse hakkas tekkima juba 21. juunil demonstratsiooni käigus. Ta pidas demonstratsioonil korda ja valvas valitsuse residentsi. Mõne päeva jooksul oli Rahva Omakaitse välja kujunenud ja alustas tegevust peale Tallinna ka Tartus, Pärnus, Võrus, Valgas, Viljandis ja Rakveres. 5. juulil legaliseeris valitsus Rahva Omakaitse oma dekreediga ja teda hakati looma kõigis asulates.

Määrati relvastatud jõudude ja sõjaministeeriumi poliitilised juhid. Nende juhtimisel algas sõjaväe demokratiseerimine: valiti sõdurite komiteed, viidi läbi rahvarohkeid miitinguid. Valmistati ette rahvaarmee loomist.

21. juunil kukutati Eestis fašistlik diktatuur, kuid kapitalistlikud tootmissuhted polnud veel hävitatud. Vabrikud, tehased, pangad olid veel kapitalistide käes. Kodanlus, kes oli rahvademokraatliku korra vaenlane, asus saboteerimise teele. Ta püüdis väärtusi välismaale toimetada, seadmeid ja tooraineid kõrvaldada, tootmist ja kaubandust nurja ajada.

Tootmise üle organiseeriti tööliskontroll ja anti välja seadused saboteerimise vastu. Kuid seda oli vähe selleks, et

võtta kodanluselt igasugune võimalus saboteerimiseks ja teha töötajatest kõigi maa rikkuste täielikud peremehed. Oli vaja üle minna revolutsiooni teisele etapile, teostada sotsialistlik revolutsioon: kodanluselt ära võtta vabrikud, tehased, pangad, maa, lammutada kogu vana riigimasin ja taastada nõukogude võim.

Võitluses nõukogude võimu eest, selle aja olukorras, kus olid kindlustatud laialdased demokraatlikud vabadused, etendasid määratu suurt osa Eesti Riigivolikogu valimised, kes pidi otsustama põhilise küsimuse — maa riikliku korralduse küsimuse.

5. juulil avaldas valitsus otsuse Riigivolikogu ja Riiginõukogu laialisaatmise ja 14.—15. juulil uue Riigivolikogu valimiste läbiviimise kohta. Kommunistlik partei omistas uue Riigivolikogu valimistele erakordset tähtsust ja kesken- das peatähelepanu valimiskampaaniale. Ta seadis endale ülesandeks koondada laiad tööraha hulga, eesotsas tööli- klassiga, kodanluse vastu.

Kommunistliku partei juhtimisel loodi Eesti Töötava Rahva Liit. Sinna kuulusid 22 organisatsiooni: Eestimaa Kommunistlik Partei (III, Kommunistliku Internatsionaali seksioon), Eesti Ametiühingute Keskliit, Üle-eestimaaline Kommunistlik Noorsooühing, Väikemaapidajate Keskliit, üksikud ametiühingud, Eesti Töölisspordi Liit, Eesti Haige- kassade Liit, Eesti Töölis- haridusliit, Tallinna Ametiühin- gute Tarvitajateühisus, kultuuriühing «Ideed», Töötavate Naiste Komitee, Tallinna Kontoriametnike Kutseühing jt. See oli tööraha ühisrinne kodanluse vastu. Töötava Rahva Liit avaldas läkituse, milles ta kutsus kõiki töötajaid üles valima Riigivolikogusse rahva tõelisi esindajaid ja esi- tas nõudmised, mis vastasid tööliste, talupoegade ja intelli- gentsi elulistele huvidele.

Eesti Töötava Rahva Liit nõudis tihedat sõprust ja liitu Nõukogude Liiduga, kõigi demokraatlike vabaduste kind- lustamist töötajate huvides, sõjaväe demokratiseerimist, laste ja emade kaitset, meditsiinilise abi andmise võrgu laiaulatuslikku arendamist, kõigile kättesaadavat ja tasuta rahvaharidust. Platvormis olid kajastatud tööliste nõudmi- sed: palga tõstmine, otsustav võitlus tööpuuduse vastu, sotsiaalkindlustuse ja tööinvaliidide ning vanade tööliste kindlustuse laialdane organiseerimine; ja töötava talurahva nõudmised: riigi igakülgne abi vähese maaga ja maata ta- lupoegadele maaga varustamisel, talurahva võlakoorma ot-

sustav kergendamise, talupoegade maksu- ja trahvivõlgade kustutamine.

Töötav intelligents nägi Töötava Rahva Liidu platvormis samuti oma huvide väljendust, eriti sellistes punktides, nagu rahvusliku kultuuri ja teaduse, hariduse ja kunstide laialdane arendamine.

Suur tähtsus oli samuti platvormi nõudmisel rahvusliku ebavõrdsuse likvideerimise ja rahvuste tõelise võrdõigusslikkuse kehtestamise kohta.

Töötava Rahva Liidu platvorm oli töölisklassi ja töötava talurahva liidu idee kujukaks väljenduseks ja selle liidu tugevdamise vahendiks, ilma milleta oleks võimatu kindlustada sotsialistliku revolutsiooni võitu.

Täielikult, lõpuni võis kõik Töötava Rahva Liidu nõudmised täita ainult nõukogude võim. Kuigi nõukogude võimu loosungit polnud Töötava Rahva Liidu platvormis veel üles tõstetud, tähendas võitlus selle platvormi teostamise eest tegelikult võitlust nõukogude võimu eest. Nii juhtis partei laiu rahvahulki järk-järgult nõukogude võimu loosungi toetamisele.

Valimiskampaania oli tõsiseks prooviks, mis pidi näitama partei mõju ja autoriteeti rahvahulkades. Eesti Töötava Rahva Liit esitas oma kandidaadid kõigis 80 valimisringkonnas. Kandidaatide hulgas olid kommunistliku partei tuntud tegelased, kuid samuti oli ka parteituid, kõigi töötava elanikkonna kihtide esindajaid. Kommunistlik partei arendas valimiskampaania perioodil rahva hulgas laiaulatuslikku agitatsioonitööd.

Valimiskampaania algust tähistati 6. juulil suurejoonelise demonstratsiooniga Tallinnas ja arvukate koosolekute, miitingute ja demonstratsioonidega kogu vabariigis. Tallinnas tervitasid demonstratsioonist osavõtjad vaimustatult Nõukogude saatkonna hoone rōdule väljunud A. A. Ždanovit, kes oli 2. juulil uuesti Tallinna tulnud ja viibis siin kogu selle aja, mis moodustas otsustava perioodi võitluses nõukogude võimu eest.

Kommunistliku partei juhtimisel võtsid valimiskampaaniast aktiivselt osa ametiühingud, komsomol, Töötavate Naiste Komitee, Üleriikliku Maatööraha Ühingu osakonnad, kõik Töötava Rahva Liitu kuuluvad organisatsioonid.

Valimiskampaania toimus ägeda klassivõitluse olukorras. Vaenlased püüdsid läbi viia oma nimekirju ja sokutada Riigivolikogusse oma kandidaate. Nad tegid valelikku agitat-

siooni Töötava Rahva Liidu vastu. Eriti pingutasid kula-
kud oma jõudu selleks, et lõhkuda töölisklassi ja talurahva
liitu, levitades sel eesmärgil kommunistliku partei kohta
laimu, et ta hakkab talupoegi vägisi kolhoosi ajama ja võ-
tab neilt ära nende omandi.

Kommunistlik partei lükkas selle laimu ümber. Ajakirjan-
duses, koosolekutel ja miitingutel tõendas ta töötavatele
talupoegadele, et ainult Töötava Rahva Liit päästab nemad
laostumisest ja orjusest.

8-päevase valimiskampaania jooksul tegi partei ära mää-
ratu suure agitatsiooni- ja organiseerimistöö.

14. ja 15. juulil toimusid Eesti Riigivolikogu valimised.
Valimised andsid kodanlusele surmahoobi. Elanikkonna ak-
tiivsus oli enneolematu. Hääletamisest võttis osa üle 84%
elanikkonnast, kusjuures ligi 93% hääletajaist andis hääle
Eesti Töötava Rahva Liidu kandidaatide poolt. Kõigis 80
valimisringkonnas valiti Töötava Rahva Liidu kandidaa-
did. Võrdluseks märgime, et 1938. aastal võttis Riigivoli-
kogu valimistest osa peaaegu 40 000 inimest vähem, valit-
suse rühma poolt aga hääletas alla poole valimistest osa-
võtnuist. Ainult 7 saadikut said siis üle 50% häältest, kõik
teised said ainult 23—47%. 14.—15. juuli valimistel koon-
dusid kõik töötajad tihedalt Eesti Töötava Rahva Liidu
ümber, kommunistliku partei ümber.

17. juulil toimusid hiiglaslikud demonstratsioonid vali-
miste hiilgavate tulemuste tähistamiseks. Neil demonstrat-
sioonidel seati üles Eestis nõukogude võimu väljakuuluta-
mise ja Nõukogude Liitu astumise loosung.

21. juunil 1940. a. seadis kommunistlik partei üles fašist-
liku valitsuse kukutamise loosungi ja asus juhtima rahva-
demokraatlikku revolutsiooni. Tol korral partei ei esitanud
nõukogude võimu loosungit. Ta lähtus sellest, et on vaja
ühendada kõige laialdasemad fašismivastased elemendid,
kellest paljud ei olnud veel valmis nõukogude võimu loo-
sungit toetama. Massid pidid omaenda poliitiliste koge-
muste põhjal veendumata selle loosungi õigsuses.

Lühikese perioodi kestel pärast 21. juuni revolutsiooni,
laialdaste demokraatlike vabaduste tingimustes ning partei
õige poliitilis-kasvatustliku ja organisatsioonilise töö tule-
musena jõudsid eesti töörahva hulgas omaenda kogemuste
najal veendumusele, et nõukogude korra loomine ja Nõuko-
gude Liitu astumine vastab nende eluliste huvidele, et ai-
nult nõukogude võim teeb nad maa, vabrikute, tehaste ja

pankade peremeesteks, kindlustab nende materiaalse olukorra põhjaliku paranemise ja kultuuri arenemise, päästab neid sõjakoledest, tagab eesti rahvale tõelise rahvusliku sõltumatuse.

14.—15. juuli valimised näitasid, et rõhuv enamus rahvast järgneb parteile, seepärast võis partei nüüd üles seada nõukogude võimu loosungi.

21. juulil leidis eesti rahva elus aset suur ajalooline sündmus. Toimus uue Riigivolikogu esimese istungjärgu pidulik avamine. Kuulati ära Eestimaa KP Keskkomitee sekretäri J. Lauristini ettekanne Eesti riiklikust korraldusest, ja Riigivolikogu, täites rahva tahet, võttis määratu suure vaimustusega vastu deklaratsiooni Eestis nõukogude võimu väljakuulutamise kohta.

Eesti rahvas purustas igaveseks kapitalistliku orjuse ahelad ja sai võimaluse elada vaba ja õnnelikku elu.

21. juuli sai Nõukogude Eesti röömsaks pidupäevaks. Algas sotsialismi ülesehitamise periood. Nõukogude Liidu rahvad ja kapitalistlike maade töötajad tervitasid palavalt Baltimaade rahvaste vabanemist.

Järgmisel päeval võttis Riigivolikogu vastu ajaloolise deklaratsiooni Eesti astumise kohta Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu. Deklaratsioonis öeldakse:

«Riigivolikogu on veendunud selles, et ainult Eesti astumine Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu kindlustab meie riigile tõelise suveräniteedi, meie rahvale vaba rahvusliku arenemise, meie tööstusele, põllumajandusele ja rahvuslikule kultuurile õitsengu, eesti rahva materiaalse ja kultuurilise heaolu võimsa tõusu ja meie armastatud kodumaa hüvangu.»¹

Riigivolikogu otsustas paluda NSV Liidu Ülemnõukogu võtta Eesti NSV liiduvabariigina vastu Nõukogude Liidu koosseisu.

Lahendanud põhilise küsimuse, võimu küsimuse, pidi Riigivolikogu kindlustama ka põhjalikud ümberkorraldused majanduslikul alal, ja arutanud need küsimused läbi, võttis vastu deklaratsiooni maa kuulutamise kohta kogu rahva ühisvaraks, see on riiklikuks omanduseks, ja deklaratsiooni pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimise kohta.

¹ J. Lauristin, Esimene nõukogude aasta Eestis, Tallinn, 1946, lk. 170.

Seega sai eesti töörahvas maa, vabrikute ja tehaste, raudteede ja pankade peremeheks.

Pärast nelja põhideklaratsiooni vastuvõtmist valis Riigivolikogu 25-liikmelise konstitutsioonikomisjoni Eesti NSV Konstitutsiooni projekti väljatöötamiseks.

Valiti täievoliline komisjon Moskvasse NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgule sõiduks.

Eesti rahvas võttis Riigivolikogu ajaloolised otsused vastu piiritu rõõmu ja vaimustusega.

29. juulil sõitis Riigivolikogu täievoliline komisjon Moskva, et osa võtta NSV Liidu Ülemnõukogu VII istungjärgust.

6. augustil kuulas NSV Liidu Ülemnõukogu ära Eesti Riigivolikogu täievolilise komisjoni avalduse ja võttis suure vaimustusega vastu seaduse Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu vastuvõtmise kohta.

Suure juubeldusega tervitas eesti rahvas seda otsust.

NSV Liidu rahvaste sõbralikus peres, kahesaja miljoni lise nõukogude rahva ja tema võimsa armee kaitse all omandas eesti rahvas igaveseks tõelise sõltumatuse ja vabaduse.

24.—25. augustil toimus Eesti Riigivolikogu teine istungjärg, kus arutati läbi ja kinnitati Eesti NSV Konstitutsioon, mis vastab täielikult NSV Liidu Konstitutsiooni põhiprintsiipidele.

Eesti NSV Konstitutsioon fikseeris seadusandlikult võidu kapitalismi üle. Kuni Eesti NSV Ülemnõukogu valimiseni nimetas Riigivolikogu enda ümber Eesti NSV Ajutiseks Ülemnõukoguks, valis presiidiumi ja kinnitas Rahvakomissaride Nõukogu, s. o. nõukogude valitsuse, eesotsas J. Lauristiniga.

Võib tekkida küsimus, mispärast kehtestati proletariaadi diktatuur Eestis nõukogude võimu ja mitte rahvademookraatia kujul.

See seletub kõigepealt sellega, et Eestis oli nõukogude võim juba varem eksisteerinud ja et palju aastaid käis võitlus nõukogude võimu taastamise eest. Eesti rahvast, kes imperialistide poolt oli vägivaldselt eraldatud Nõukogude Venemaast, sidusid Nõukogude Liiduga sügavad majanduslikud huvid, samuti kapitalistide, mõisnike ja võõramaiste röövvalutajate vastu peetud ühise võitluse traditsioonid. Kõik see tugevdas nõukogude võimu taastamise ja Nõukogude Liiduga taasühinemise püüdlust.

Väike Eesti võis säilitada oma sõltumatuse ja edukalt arendada oma majandust ning kultuuri ainult võimsa sotsialistliku riigi kaitse all.

Niisiis toimus 1940. aastal Eestis kommunistliku partei juhtimisel ja Nõukogude Liidu vennalikul toetusel esiteks rahvademokraatlik revolutsioon, seejärel valmistati ühe kuu jooksul ette tingimused töölisklassi diktatuuri võiduks ja 21. juulil 1940. a. taastati nõukogude võim.

Nõukogude võimu taastamine toimus ilma relvastatud võitluseta tänu suure sotsialismimaa vennalikule abile ning selle tõttu, et eesti kodanlus oli rahvusvahelisest imperia- lismist isoleeritud ja polnud võimeline pidama kodusõda.

Revolutsiooni liikumapanevaks jõududeks olid töölisklass, töötav talurahvas ja töötav intelligents. 1940. aastal sulasid Eestis ühte töölisklassi võitlus sotsialismi eest, töötava talurahva võitlus maa eest, laostumise ja viletsuse vastu, kõigi töötajate võitlus vihatud fašistliku režiimi vastu ja võitlus rahu, rahvusliku suveräänsuse ning maa hitlerliku orjastamise ohust päästmise eest.

Revolutsiooni juhiks oli töölisklass, tänapäeva ühiskonna kõige revolutsioonilisem klass. Eesti töölisklass, kes oli rikastunud Venemaal toimunud relvastatud võitluse kogemustega ja omaenda kogemustega, mis olid omandatud kahekümne aasta jooksul nõukogude võimu eest peetud võitluses, suutis koondada enda ümber töötava talurahva ja kõik töötajad, kõik progressiivsed elemendid.

Töölisklassi eesotsas seisis marksismile-leninismile ustav kommunistlik partei, kes kogu oma eelnenud tegevusega oli võitnud rahva armastuse ja tunnustuse, partei, kes suutis paljastada iga liiki sotsialistide reetmise, paljastada kodanliku natsionalismi kiskjanäo, rahvuse huvide reetmise kodanluse ja tema sabarakkude poolt, vabastada rahvahulgad nende mõju alt ning endaga kaasa tõmmata.

Sotsialismi edusammudel NSV Liidus ning nõukogude rahva ja Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei abil oli otsustav tähtsus Baltimaade töölisklassi võidule 1940. aastal.

1940. aastast arenes Eesti NSV-s Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja tema lahutamatu osa — vabariigi parteiorganisatsiooni juhtimisel sotsialistlik ülesehitustöö.

Ajalooliselt äärmiselt lühikese ajaga kujunes välja ning tugevnes Eesti NSV-s nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord.

Nõukogude võimu taastamine pani aluse uue, sotsialistliku eesti rahvuse tekkimisele, kes on tõeliselt võrdõiguslik ja vaba. Nõukogude Liidu rahvaste vennalikus peres ja kõigi sotsialistlike rahvuste toetusel hakkasid kiiresti arenema eesti sotsialistlik rahvus, tema ökonomika, tema vormilt rahvuslik ja sisult sotsialistlik kultuur.

*

14 aastat on möödunud sellest ajast, kui eesti rahvas maailma esimese sotsialistliku riigi abiga purustas igaveseks kapitalistliku orjuse ahelad ja hakkas ehitama sotsialismi.

Nüüd ehitab eesti rahvas, koos kõigi võimsa Nõukogude riigi rahvastega, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei juhtimisel, viies ellu partei XIX kongressi juhendeid ning partei ja valitsuse järgnevaid ajaloolisi otsuseid, võidukalt kommunismi.

Toimetaja H. Tiidus.

Tehniline toimetaja T. Mitt.

Korrektorid

A. Kalberg ja E. Männik.

Ladumisele antud 17. VI 1954.

Trükkimisele antud 17. VIII 1954.

Trükiarv 5000. Paber 54:84, $\frac{1}{2}$ le.

Trükipoognaid 2,25. Formaadile

60:92 kohaldatud trükipoognaid

1,85. Arvutuspoognaid 2.

MB-15677. Trükkikoda «Ühiselu»,

Tallinn, Pikk tn. 40/42

Tellimise nr. 2070.

На эстонском языке.

Кандидат исторических наук

С. Забродская

Коммунистическая партия Эсто-

нии в период свержения фа-

шистской диктатуры и восста-

новления советской власти.

Hind rbl. 1.20.

- .50

~~Rbl. 1.20~~

A
17346

228756

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00463155 4